

ВІДГУК
офіційного опонента доктора юридичних наук, професора
КОРНІЄНКО Ганни Сергіївни на дисертацію
ГУЦОЛА Руслана Івановича на тему:
«Правове становище агрохолдингів в Україні»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертації

У зв'язку з проведенням земельної та аграрної реформ в Україні з'явилися організаційно-правові форми господарювання, засновані на приватній власності на землю та майно, які ефективно займаються сільськогосподарським виробництвом та є суб'єктами сучасного аграрного бізнесу. Об'єктивним наслідком дії економічних законів є концентрація суб'єктів будь-якої галузі економіки. Не є винятком у цьому і аграрний сектор, зокрема, сільськогосподарське виробництво, де поступово панівне становище зайняли агрохолдинги як найбільші за обсягом сільськогосподарські товаровиробники. Наразі з усією впевненістю можна констатувати, що аграрне виробництво і аграрний ринок нашої країни в цілому розділені між декількома десятками агрохолдингів, причому спостерігається тенденція до подальшого укрупнення цієї організаційної форми сільського господарства внаслідок поглиблення конкурентної боротьби. У цих умовах цілком закономірно підвищується увага науковців юридичного профілю до правових питань «агрохолдингізації» сільськогосподарського виробництва, тим більше за відсутності спеціального аграрно-правового опосередкування зазначених процесів. З цього боку обрана тема рецензованої дисертації наділена належним рівнем актуальності, особливо з огляду на потребу в повоєнному стрімкому відновленні економіки України в цілому та сільського господарства зокрема як найпотужнішої її галузі. Актуальність та нагальність цієї дисертації безумовно посилюється недостатньою кількістю комплексних монографічних досліджень на зазначену юридичну тематику.

Безумовно позитивним моментом є те, що дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В. З. Янчука Національного університету біоресурсів і природокористування України в межах виконання цільових комплексних програм у розрізі бюджетних тем «Організаційно-правові засади сталого розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні» (номер державної реєстрації 0119U100830) і «Правове забезпечення агроекологічного розвитку України в повоєнний період» (номер державної реєстрації 0124U001202).

Обґрунтованість та новизна наукових положень, висновків і рекомендацій

Наукові положення, висновки та пропозиції, сформульовані дисертантом, є аргументованими і переконливими. Такий висновок базується на використанні автором

широкого кола вітчизняних і зарубіжних наукових джерел із аграрного, земельного, господарського права, а також праць представників економічних наук, українське та зарубіжне законодавство. Загалом джерельну базу дослідження можна вважати достатньо репрезентативною та інформативною (список використаних джерел містить 258 найменувань), що дає змогу дійти висновку про достатню обґрунтованість одержаних результатів.

Структура дисертації логічно корелює з поставленими завданнями, відповідає об'єкту та предмету дослідження і складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що включають вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Всі розділи і підрозділи за своїм змістом є взаємопов'язаними та взаємоузгодженими, розкривають основні положення дисертаційного дослідження й досягти мети наукового дослідження.

Загальна наукова новизна результатів дисертаційного дослідження полягає передусім у комплексному вирішенні актуального наукового завдання у сфері удосконалення механізму правового забезпечення діяльності агрохолдингів в Україні.

Найбільш вагомими на локальному рівні новизни є ціла низка результатів дослідження. Передусім, це формування понятійно-категорійного апарату дослідження через надання авторських визначень понять агрохолдингу та сільськогосподарського акціонерного товариства. Беззаперечною окрасою будь-якого галузевого наукового юридичного дослідження є розкриття історико-правових особливостей обраної теми, вершиною якого є авторська періодизація. Виходячи з цього, безумовно новою є запропонована дисертантом етапізація процесу виникнення і розвитку правового регулювання діяльності агрохолдингів в Україні. При цьому автору вдалося здійснити правильне застосування історико-правового методу на відміну від переважної кількості галузевих досліджень, коли сучасний період незалежної України називають етапом, який, у свою чергу, диференціюють на окремі етапи або навіть періоди. Крім того, здобувач надав кожному виокремленому етапу певну назву, що є методологічно правильним з погляду історико-правової науки і лише свідчить про загальну методологічну зрілість дисертанта.

Характеризується відповідною новизною авторський підхід щодо визначення юридичних ознак агрохолдингів (с. 185), які є договірним об'єднанням підприємств, мають особливий правовий статус – не є юридичною особою, будь-які юридичні дії здійснюються через учасників об'єднання, що виступають самостійними суб'єктами.

Викликає інтерес і авторська пропозиція створення Державного реєстру холдингових компаній України з метою отримання офіційної інформації щодо кількості холдингів,

зокрема, які здійснюють свою діяльність в аграрному секторі економіки (с. 187). Слід також погодитися з висновком про визнання негативною практики нормотворення, згідно з якою необхідність створення реального правового механізму з метою виконання положень закону підмінюється прийняттям нормативно-правового акта, що скасовує таке виконання. Вказане стосується внесення змін до пункту 4 статті 3 Закону України «Про холдингові компанії в Україні» щодо відміни державної реєстрації холдингових компаній у спеціальному державному реєстрі. Безумовно прийнятною є і пропозиція щодо охоплення предметом аграрного права пласту відносин з управління сільськогосподарськими підприємствами корпоративного типу (господарськими товариствами), яких нині утворилася значна кількість, не лише принципів колективного (кооперативного) самоврядування, а й корпоративних принципів. Це позитивна тенденція розширення предмету аграрного права не лише як науки, а й галузі права та навчальної дисципліни.

Заслуговує підтримки авторське бачення трирівневої структури управлінських відносин в агрохолдингах, яка диференціюється на: 1) внутрішні управлінські відносини в холдинговій компанії; 2) внутрішні управлінські відносини в корпоративних підприємствах; 3) зовнішні управлінські відносини між холдинговою компанією та корпоративними підприємствами. Це також нові положення в теорії аграрного права.

З погляду застосування принципу соціальної справедливості важливим і актуальним виглядає матеріал, присвячений окресленню особливостей соціальних правовідносин в агрохолдингах. Адже вже традиційно склалося, що головними ініціаторами і рушіями соціального розвитку села були крупні сільськогосподарські товаровиробники, якими первісно були колгоспи. Цілком логічно, що після реформування останніх у приватні структури, їхню соціальну естафету мали б перехопити найкрупніші організаційно-правові форми, якими наразі є саме агрохолдинги. Тому заслуговує на підтримку авторський висновок (с. 143) про вживання у процесі правового регулювання діяльності агрохолдингів комплексу заходів (як зобов'язального, так і стимулюючого характеру), спрямованих на посилення соціальної складової та підтримку розвитку сільських територій, що, на думку дисертанта, потребує закріплення на законодавчому рівні підвищеної соціальної відповідальності таких компаній, передбачивши їх обов'язок щодо першочергового працевлаштування місцевих жителів, участі в розбудові соціальної інфраструктури сільських територій тощо) та правовий механізм їх забезпечення.

Викликають певну зацікавленість і дисертаційні положення щодо виокремлення особливостей правового забезпечення формування землекористувань агрохолдингів в Україні. Передусім, це висновок про специфіку земельних правовідносин в агрохолдингу, обумовлену, насамперед, особливою правовою природою такого утворення, а також характером правовідносин між холдинговою (материнською) компанією та корпоративними

(дочірніми) підприємствами. Адже, дійсно, земельні правовідносини в агрохолдингу виникають на підставі юридичного факту участі в агрохолдингу сільськогосподарських товаровиробників, яким земельні ділянки можуть належати на праві власності та/або різних правових титулах землекористування (с. 180). Як наслідок, повністю прийнятними є авторські пропозиції щодо усунення ризиків у нагромадженні земель сільськогосподарського призначення агрохолдингами в умовах запровадження обігу земель сільськогосподарського призначення (с. 181–182).

Нарешті, своєрідним підсумком земельно-правової специфіки агрохолдингів є огляд правового регулювання земельних відносин агрохолдингів у країнах ЄС, у якому практичний інтерес зокрема становлять зроблені узагальнення щодо встановлення законодавством ряду країн ЄС низки обмежень на придбання земельних ділянок сільськогосподарського призначення, спрямованих на захист національного сільськогосподарського товаровиробника, що зумовлює необхідність надання пріоритету у національному законодавстві саме вітчизняним сільськогосподарським товаровиробникам.

Це основні позитивні моменти, на яких хотілось би зупинитися у ході загальної характеристики дисертаційних положень у частині їх актуальності, наукової зрілості та новизни.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження

Практичне значення результатів дисертації полягає в можливості використання висновків та пропозицій дисертації у таких сферах: у науково-дослідній сфері – у подальших наукових розробках актуальних проблем правового становища агрохолдингів; у нормотворчій діяльності – при вдосконаленні сучасного аграрного і земельного законодавства, зокрема розробленні змін і доповнень до нормативно-правових актів, що визначають правове становище агрохолдингів; у правозастосовній діяльності – для уніфікації практики реалізації норм чинного аграрного і земельного законодавства у сфері створення і функціонування агрохолдингів; у навчальному процесі – при підготовці навчальних посібників, підручників та навчально-методичних матеріалів, а також при викладанні навчальних дисциплін «Аграрне право», «Земельне право» і відповідних спецкурсів.

Виклад у наукових публікаціях положень, висновків і рекомендацій, що сформульовані у дисертації

Основні положення, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження, які виносяться на захист, відображено у трьох статтях у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, чотирьох тезах наукових доповідей на науково-практичних конференціях та круглих столах, які засвідчують належну публічну апробацію матеріалів дисертаційного дослідження. Крім того, додатково окремі дисертаційні положення висвітлено у двох статтях у наукових виданнях інших держав.

Оформлення дисертації та дотримання академічної доброчесності. Дисертація Р. І. Гуцола оформлена відповідно до нормативних вимог, що встановлюються до таких наукових праць. Дисертація написана державною мовою з дотриманням наукового стилю. Положення, висновки і рекомендації, викладені у дисертації Р. І. Гуцола, є логічно сформульованими та належно обґрунтованими. У рецензованій дисертації не виявлено порушень академічної доброчесності.

Дискусійні положення дисертації. Переважна більшість висновків і пропозицій, сформульованих у дисертації Р. І. Гуцола та його публікаціях, мають належний рівень обґрунтування. Водночас ця дисертація не позбавлена окремих дискусійних положень, а також положень, які потребують додаткової конкретизації в процесі захисту.

1. При розкритті методологічної основи дисертаційного дослідження здобувач зупинився на вже усталеній тріаді спеціально-наукових методів у складі історико-правового, формально-юридичного та порівняльно-правового методів (с. 17–18 дисертації), що не викликає жодних зауважень. Водночас було випущено з уваги метод правового моделювання, який був застосований дисертантом, але не відображений у відповідній рубриці вступної частини дисертації. Підставою для такого зауваження є фактична побудова автором дисертації правової моделі агрохолдингу, яка охоплює діяльнісні аспекти цієї сучасної й безумовно перспективної організаційно-правової форми сільськогосподарського виробництва.

2. На с. 37 дисертації автор визначає агрохолдинги й аграрні холдингові компанії порівняно новими суб'єктами аграрних відносин, поряд з цим далі по тексті ототожнює їх. Вважаю, що потрібно більш чітко висловити авторську позицію щодо розмежування цих суб'єктів або ототожнення.

3. У дисертаційному дослідженні використовуються посилання на процедурні питання створення холдингів, що містяться в Господарському кодексі України (с. 55), тобто нормативно-правовому акті, який нещодавно втратив свою чинність. Незалежно від будь-якої позиції автора щодо цього факту законотворчої діяльності, вбачається необхідним все ж зважати на позицію законодавця і посилаючись на інші законодавчі акти, зокрема Закони України «Про господарські товариства» та «Про акціонерні товариства» та ін. Звідси виникає потреба пояснення цієї ситуації дисертантом на захисті.

4. У дисертації (с. 15, 77–78) констатується відсутність спеціального нормативно-правового акта, спрямованого на регулювання правового становища агрохолдингів. Таким актом міг би стати спеціальний Закон України «Про агрохолдингові компанії в Україні», але автор лише побічно стосується цієї назви при дослідженні соціальної ролі агрохолдингів (с. 143). При цьому безперечним позитивом було б розроблення проекту цього Закону, або хоча б наведення його загальної структури, зважаючи на складність законопроектної

роботи у методологічному і практичному аспектах нормотворчої діяльності. Хотілося б почути думку дисертанта з цього приводу.

5. Аналізуючи наукові підходи вчених щодо тлумачення окремих положень та термінів, дисертант надмірно мало критикує погляди науковців, а лише на підставі узагальнення думок учених пропонує власні доповнення або уточнення, рідше – визначення. Вважаю, що здобувачу потрібно бути сміливішим у критиці та при викладенні і аргументації власних думок.

Водночас вищевикладені положення переважно мають рекомендаційний характер. Вони є висловленням власного бачення офіційним опонентом розкриття предмету дисертації та її окремих питань, окремі з яких, очевидно, можуть і не збігатися з позицією дисертанта та його наукового керівника. Ці положення у цілому не впливають на високу позитивну оцінку дисертації Р. І. Гуцولا, а лише свідчать про її актуальність, комплексність та багатогранність досліджуваних автором проблем.

Загальний висновок. Дисертація Гуцолу Руслана Івановича на тему: «Правове становище агрохолдингів в Україні» за актуальністю, ступенем новизни представлених результатів, їх наукової обґрунтованості, повноти викладення в опублікованих наукових працях, рівнем виконання поставленого наукового завдання та володіння методологією наукової діяльності відповідає вимогам, які висуваються до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії, зокрема Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор Гуцол Руслан Іванович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» галузі знань 08 «Право».

Офіційний опонент доцент кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор Ганна КОРНІЄНКО